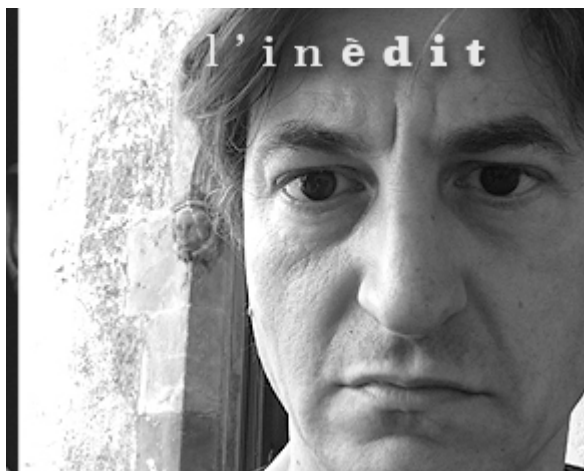

Joan Santanach

29 Setembre 2020

Joan Santanach (Barcelona, 1973) és escriptor, professor d'història de la literatura catalana a la Universitat de Barcelona i responsable científic de l'Editorial Barcino, on s'encarrega de divulgar i d'editar els clàssics catalans antics. S'ha dedicat preferentment a l'estudi de la cultura i la literatura medievals, amb una atenció especial en la producció de Ramon Llull. Va ser comissari de l'Any Llull 2015-2016. Així mateix ha fet aportacions sobre Jacint Verdaguer i la literatura del Vuit-cents. És un dels màxims experts en cuina catalana medieval. Escriu sovint sobre temes culturals a la premsa periòdica. A més de narracions breus en publicacions esparses, ha escrit l'obra dramàtica *Bèsties* (2017), una visió actualitzada, molt lliure, del *Llibre de les bèsties* de Ramon Llull, i la novel·la *Els vius* (2019), on ofereix una visió de la guerra civil de 1936-1939 i de la postguerra des de la perspectiva del bàndol franquista.

Les coincidències, o potser podem dir *Nihil novum sub sole* d'Anna Maria Villalonga

Que una citació bíblica de l'Antic Testament, procedent del Llibre de l'Eclesiastès, resulti útil per il·lustrar la breu nota que trobareu tot seguit, em sembla inspirador. I m'ho sembla per dos motius. D'una banda, perquè, personalment, hi crec molt en la intertextualitat i la circularitat literària i artística. D'una altra, perquè si aquesta idea ve avalada per unes paraules de fa milers d'anys –per més que estiguin revestides de l'etiqueta de «tòpic literari»–, alguna veritat deuen perpetuar. També Carl Jung ens havia parlat de la sincronia de successos, aliens a la idea de causalitat, que tenen a veure amb la connexió entre l'individu i el seu entorn i que desemboquen en el concepte, vinculat amb la dimensió simbòlica del pensament, d'inconscient col·lectiu. Compreneu que, amb aquesta prèvia, confessi sense embuts que em resulta molt plaent fer-me ressò de la història que tenim entre mans.

Mossèn Jacint Verdaguer i Santaló (Folgueroles, 1845-Vallvidrera, 1902) va ser durant molt de temps (i penso que encara ho és) un dels nostres poetes més coneguts, més exportats, més valorats. L'autor de *L'Atlàntida*, de *Canigó*, d'*Idil·lis i cants místics*, artífex del ressorgiment de la llengua literària, cap visible de la Renaixença, manté entre l'opinió pública una imatge d'home savi i erudit, però sobretot de punt de partida de la poesia catalana contemporània.

En canvi, allò que no tinc tan clar és que la gent del país, en general, conegui la faceta verdagueriana que deriva del viatge del poeta a Terra Santa l'any 1886, un viatge que li provocà una profunda crisi espiritual i li canvià la vida. A la recerca de la perfecció de l'ànima, va allunyar-se de la comoditat del món on vivia i va esdevenir un gran defensor dels pobres, un lluitador incansable en la causa de les classes més desfavorides. Enmig de l'ambient efervescent de la Barcelona de finals del segle XIX, i sempre amb voluntat de servei, va establir contacte amb l'àmbit i la pràctica dels exorcismes i es va barrejar amb un grup de personatges que ja duïen a l'espatlla alguns afers escabrosos. Va topat amb l'Església imperant, respecte de la qual feia temps que es gestava el conflicte. És evident que no entenien de la mateixa manera les prioritats que per a Verdaguer eren bàsiques: la caritat, l'ajut als desvalguts, la preocupació pels necessitats.

A hores d'ara no podem obviar les especulacions i històries poc contrastades que van circular al voltant d'aquesta qüestió. Malintencionats o no, els escàndols i les exageracions van afectar enormement la imatge del poeta i van condicionar la resta de la seva vida. Afortunadament, el biaix més tèrbol ha quedat prou neutralitzat gràcies a la publicació de les *Llibretes de visions de Teresa* (1994) i als *Quaderns d'exorcismes* (2002), ambdós reculls de textos i de testimonis dels exorcismes publicats per l'Editorial Barcino. També Enric Casasses va publicar el 2014 el volum *Dimonis*, en què comenta els textos d'aquests *Quaderns*. Els apunts de Verdaguer sobre les manifestacions de les persones «posseïdes» durant les sessions d'exorcismes a la Casa d'Oració han contribuït a matisar el desenvolupament real d'aquestes sessions, a mesurar els excessos de truculència que se'ls atribuïa, però també ens ha ofert un innegable material literari, extraordinàriament atractiu, al qual no han sabut resistir-se alguns dels estudiosos que s'han apropiat a l'obra de l'il·lustre osonenc.

I és aquí on retrobem el motiu de la meua digressió inicial al voltant de la intertextualitat. Fa uns quants anys, probablement sis o set, vaig tenir l'oportunitat de llegir un text del meu amic i company del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Joan Santanach. Santanach, que també és escriptor i editor de l'Editorial Barcino, em va passar una història intitulada *Aquí a la terra*, relat de ficció inspirat en dues escenes verdaguerianes incloses dins dels *Quaderns d'exorcismes*. Santanach, que va participar en l'edició d'aquest volum, va aplegar i fusionar les dues escenes per crear el seu conte, sens dubte captivat per tot aquell material literari que, al marge de qüestions religioses o d'història de la literatura, contien els episodis de «posseïts» reportats per Verdaguer. Concretament parlem de dues situacions que van tenir lloc els dies 13 i 17 de maig de 1891, a l'església de les carmelites descalces del carrer de la Canuda, on actualment hi ha la plaça de la Vila de Madrid. Dues possessions diabòliques, protagonitzades per Maria de Sarrià i per «La muda» –persones totes dues que freqüentaven la Casa de l'Oració–, i que és millor no revelar en aquesta introducció per no trencar l'efecte del relat. Un relat que, personalment, em va agradar molt i que vaig pensar que era perfectament publicable. Per desgràcia, ha romàs durant anys en un calaix, fet que es repeteix més del que seria desitjable amb moltes obres sovint prou interessants, en especial si es tracta de narrativa breu.

El cas és –i aquí arribo al quid de la qüestió, ja em perdonareu– que dins la magnífica novel·la d'Àlvar Valls *Entre l'infern i la glòria*, tot just acabada de publicar per Edicions de 1984 (2020), l'autor coincideix plenament amb allò que havia fet Joan Santanach més de deu anys enrere. El llibre de Valls, un text extens i exhaustiu sobre la vida i l'obra de Jacint Verdaguer, conté, en arribar al capítol dels exorcismes (que ja hem vist que ocupava dos volums de Barcino), els mateixos dos episodis que havia fusionat i literaturitzat Joan Santanach. Com ell, Valls també vincula aquests dos episodis (p. 678-679) i els converteix en un de sol, malgrat que es tracta de dos fets independents que, en els apunts de Verdaguer, fan referència a dues possesses diferents i que no s'esdevenen el mateix dia (13 i 17 de maig de 1891, com ja hem indicat). Queda clar que Valls tampoc no ha pogut resistir-se a l'influx d'unes històries que generen tan indubtable fascinació i enmig de la narració biogràfica no ha dubtat a inserir aquestes petites desviacions narratives d'aire llegendari que fan molt amena i agradable la lectura. Ara bé, el fet que aprofiti exactament, entre tantes possibilitats, els mateixos

casos que recrea Santanach en el conte que tot seguit llegireu, escapa a la meua comprensió. Era un conte inèdit! Entendreu que, com a lletraferida subjugada per la circularitat literària, la intertextualitat atemporal i les coincidències junguianes, aquesta situació m'hagi generat un plaer intens. Ja no m'atreveixo a dir si és l'urpa del dimoni allò que tenim al darrere de tanta casualitat. Espero que no.

Sigui com sigui, amb dimoni o sense, la situació resulta curiosa i la seva descoberta em sembla una excusa ideal per treure a la llum *Aquí a la terra*, el conte de Santanach, que ja feia massa temps que s'avorria al fons d'un moble.

Ja ho dèiem al començament: *Nihil novum sub sole*. Verdaguer-Santanach-Valls. Llegiu-los tots tres i no us en penedireu.

Aquí a la terra

Ha sortit del palau quan encara era ben fosc. Malgrat que l'alba ni tan sols apunta, al carrer comença a haver-hi un cert moviment. Un parell de persones amb les quals es creua durant el curt trajecte, gent humil, el saluden respectuosament. Ja han entrat a la primavera, però la matinada és freda. Força el pas fins arribar a Santa Teresa, puja els graons de l'entrada i n'empeny la porta. Ho fa amb més força de la que el seu aspecte fràgil i trencadís feia preveure. Les vigílies i els dejunis dels darrers temps han contribuït a consumir-li la salut, a amagrir-li membres i rostre, i ara queda ben poc d'aquell seminarista jove i ambiciós que vint anys enrere va baixar per primera vegada a la capital. Tot i això, continua guiant-lo la mateixa decisió, la mateixa seguretat petulant que aleshores.

Després de senyar-se de cara a l'altar, es dirigeix cap al confessional, al costat del qual l'esperen dos bultos entre les ombres —una dona de mitjana edat, amb posat entre reservat i compungit, i una noia que se'l mira, gairebé sense apartar-ne els ulls, des que ha entrat. Així que s'hi acosta, la més jove, davant l'estupefacció de l'altra, s'aixeca les faldilles, s'eixarranca i, mig ajupida i recolzant-se en una de les columnes del temple, comença a orinar. El raig repica contra l'enllosat amb una reverberació aguda que, al temple buit, el sostre de volta fa més insistent. L'altra dona s'acosta al mossèn amb posat indignat, a punt per reclamar una recriminació exemplar; abans que pugui obrir la boca, ell, que ha reconegut la noia, l'atura i li demana que s'assegui en un dels bancs prop de l'altar, una mica apartat del confessional. Des d'allà podrà veure tot el que s'hi esdevingui, i potser no serà sobrer que hi hagi algú més. Deixi'm a mi, la conec, jo me n'encarrego. L'acompanya fins al seient al mateix temps que li impedeix la visió de la noia. Esperí's aquí i no pateixi. S'asseu a la punta de la bancada, poc convençuda, a l'espera d'una explicació que no arriba. També ella la coneix, si més no de vista, i mai no hauria pensat que aquella noia, de la qual fins aquell matí amb prou feines havia fet esment, pogués comportar-se d'aquella manera.

El sacerdot es dirigeix cap a la sagristia, i de la immensa calaixera que hi ha n'extreu el roquet i l'estola morada. Amb gestos apresos per l'hàbit, desplega l'alba i se la col·loca damunt la sotana. Uns cops tímids a la porta de la cambra interrompen la pregària que recita mentre es vesteix. Sense decidir-se a obrir i amb veu gairebé inaudible, els llavis enganxats al batent, la dona que ha deixat asseguda li demana que surti. No respon fins que no ha acabat de posar-se correctament l'estola al coll. Agafa el pom, el fa girar amb compte de no fer massa soroll i la porta llisca suaument. Què vol, que passa res? Hi ha un home, s'ha assegut a l'entrada, li respon ella amb un xiuxiueig neguitós. Ja abans de veure l'ull incandescent a l'altra banda del temple, ensuma l'olor del cigar que l'home fuma amb parsimònia. S'espera al costat de la porta, en un escambell baix, amb el jaqué descordat. M'hi he acostat, diu la dona, i he vist que de sota l'abric li surt una cua, una cua com d'animal; les cames, murmura amb un lleu tremolor, més que cames són potes de gall, amb urpes llargues i esmolades. Ell pensa que al temple hi ha massa poca llum perquè hagi pogut veure tantes coses, però no diu res, es limita a fer-li un gest tranquil·litzador i de nou la commina a seure. No fa pas tant que s'hauria preocupat per la salut mental de la dona. Li hauria recomanat repòs i oració, i potser una visita a cal

metge. Ara ha vist massa coses, més que no hauria pogut preveure, per desestimar sense més les seves paraules.

Mentrestant, la noia s'ha apropiat a l'home del puro, que continua fent pipades tranquil·les, com si res no anés per ell. El fum que expulsa, espès i perfumat, s'escampa per tota la nau. En ser davant seu, s'obre la brusa i li ofereix els pits, d'un blanc lletós, encara petits, en un gest lasciu que escandalitza el sacerdot. Davant d'aquesta nova manca de respecte pel lloc sagrat on es troben, l'enuig el fa reaccionar i es dirigeix amb passa decidida vers la parella. La noia, d'esquena, no sembla que se n'adoni. Ja ben a prop, l'home alça els ulls, i ell veu per un instant l'abisme al fons de la seva mirada. Xucla encara una pipada i n'expel·leix el fum lentament de cara al capellà, que s'ha aturat a poc més d'un metre de distància. A continuació gira cua i, sempre amb calma, empeny la porta del cancell i abandona l'església.

La bufada li ha enterbolit per un instant la percepció. De seguida, però, agafa la noia pel braç, per damunt del colze, i l'arrossega cap al racó on hi ha el confessionari, al mateix temps que amb la mà que té lliure li col·loca bé la brusa. Ella es deixa arrossegar sense oposar cap mena de resistència. En arribar al costat de la caixa, li deixa anar el braç i l'obliga a romandre a l'angle entre la paret i la fusta, de manera que tingui de cara el santcríst que presideix l'altar. Té un fil de saliva que li davalla per la comissura dels llavis, la boca mig oberta, la mirada perduda. El sacerdot, llavors, invoca amb paraula segura les tres persones de la Trinitat i reclama, tal com mana el ritual, la intervenció de sant Miquel, patró de la milícia celestial. L'arcàngel confondrà Satanàs, l'obligarà a retornar a l'infern. Ella no reacciona, continua badant i movent lentament el cap de banda a banda. *Exsurgat Deus et dissipentur inimici eius.* Entre dents, deixa anar un lleu esbufec, que repeteix diverses vegades mentre el capellà recita el psalm. *Et fugiant qui oderunt eum a facie eius.* La respiració s'accelera, inspira i expira descompassadament. *Sicut deficit fumus, deficient.* Els esbufecs han anat pujant de to i s'han convertit en ganyols apagats. Alhora que recita, li fa el senyal de la creu al front. *Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores a facie Dei.* La noia, llavors, clava els ulls plens de ràbia en el sacerdot, que veu com les pupil·les se li enxiqueixen. Qui et té, qui t'ha pres? L'has de fer fora, l'has d'expulsar, repeteix amb to imperatiu. La jove es frega les mans amb desfici, diverses convulsions li sacsegen el cos mentre el capellà continua el xurriaqueig verbal, allibera-la i humilia't, i a cada exhortació seva es va encongint, com protegint-se, fins a quedar feta un rebrec de plors i gemecs a terra, arrambada a la paret, el rostre vers la pedra.

De mica en mica els espasmes s'espaien, sembla que es tranquil·litza, per bé que el mossèn es manté a l'aguait. Dubta que s'hagi acabat. Passats uns instants, es redreça, s'incorpora amb el cap baix i, mig ajaguda, parla. La seva veu, projectada cap als carreus, sona distant, com sorgida de molt avall. Vosaltres, capellans, esteu perdent el món. Tot i la vostra força, sou dèbils i aviat ningú no us necessitarà, sereu prescindibles. La vostra força és la por, i la por desapareix. Avui m'has impedit que l'allunyés del confessionari, demà serà ella que no hi voldrà venir.

Pronuncia les darreres paraules amb dificultat, com si una nosa al coll li impedís continuar. Tus, una tos seca i prolongada que li estripa els pulmons i l'obliga de nou a arraulir-se. Fins que, feta un bolic, es calma. Ara ja està, l'ha deixada tranquil·la. Degotalls de baves i bilis li pengen de la boca quan s'incorpora, guaitant desconcertada a banda i banda. El capellà demana a l'altra dona, testimoni mut i espantat de l'espectacle, que ajudi la noia a aixecar-se i l'acompanyi a casa. No tingui por, ara ja està bé. Deixarem la confessió per més tard, ja tornaran quan s'hagi recuperat.

Les acompanya fins a la porta i contempla com s'allunyen, la dona sostenint la jove, que avança d'esma, en direcció al Portal de l'Àngel. Ell, amb un cert sentiment de victòria, per bé que amarat d'una fluixesa que li recorre tots els membres, inspira l'aire fred del matí, se satura golorudament de la llum de l'albada, que apunta tímida darrere els edificis. Torna a dins, ha d'aspergir amb aigua beneïta els llocs on ella ha estat, ha de tornar a purificar-los, sobretot al voltant del confessionari.

Després, extenuat per la tensió, s'agenolla als peus de l'altar, els ulls baixos, respirant amb cansament, les mans damunt les cuixes, els palmells oberts. Una altra batalla a les seves espatlles, i la consciència que en vindran més. Són pertot arreu, fins aquí dins, i jo només soc un arbre estèril, una volva de pols trepitjada. Per implorar que li doni forces, alça la mirada cap al gran crucifix que corona l'absis. Encara té el cap emboirat, un dolor persistent a les temples. Ressegueix el cos tens, afligit pel dolor i el sofriment, els músculs crispats, les extremitats travessades. Els claus que esqueixen la carn. La corona ferint el front, espines contra la sang. Els seus ulls cansats es creuen amb els del crucificat. Constata llavors amb terror que la fusta no li retorna la immobilitat de la fusta, sinó que els globus oculars de la imatge vigilen els seus moviments. En sorgeix un fum que enfosqueix la migrada llum que entra a través dels vitralls. Des de l'abisme, vomiten llagostes que devasten la terra.

Categoria : L'inèdit

Etiquetes : Anna Maria Villalonga, Joan Santanach

Bloc a WordPress.com.